

ALLA VI SVENSKAR

ALLA VI SVENSKAR

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1996

FATABUREN 1996

ISBN 91 7108 392 8

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Åke Daun & Barbro Klein

Bildredaktör Kerstin Söderman

Layout Börje Reinhold

Omslagsbilden föreställer elever i Katarina skola, Stockholm.

Foto Ann Eriksson, MIRA.

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denna okänd.

Tryckt hos MediaPrint, Uddevalla AB, 1996

*Dagis. Foto Tommy Olofsson,
MIRA.*

HUR FRÄMMANDE FÅR BARNEN BLI?

Rawia Morra

Att många av dem som föds här som andra generationens invandrare tvingas göra om föräldrarnas resa är ingen nyhet. Och det är heller ingen nyhet att denna resa ofta blir minst lika svår och chockartad som föräldrarnas. Andra generationens invandrarbarn upptäcker plötsligt att de hamnat i en främmande omgivning med ett språk som inte på något sätt liknar det som de är vana vid, trots att de levt hela sitt liv mitt i denna omgivning fysiskt sett.

Under den tid jag arbetade inom förskolan träffade jag många barn som gjorde denna resa och kunde på nära håll följa dem trots att jag på den tiden själv saknade möjlighet att reda ut saker och förstå sammanhang. Jag hade levt ett liv som fjärmade mig från andra invandrare. Jag hade bott och arbetat mitt bland svenskarna och hade ett fungerande socialt nätverk. När jag senare jämförde mig med andra invandrare kände jag att jag tillhörde en annan värld. Jag var så försvenskad i mitt vardagsliv att jag hade svårt att förstå andra invandrare och deras livsvillkor. Jag hade under alla mina år i Sverige haft ett arbete att gå till och alltid haft någon kurs på gång eller så satt jag hemma och läste och skrev och förkovrade mig i det svenska språket när jag inte umgicks med mina svenska vänner.

Jag hade lärt mig svenska jämförelsevis fort och grundligt. Jag minns att jag gick i skolan i ett halvt år direkt efter min ankomst till Sverige och där var jag minst sex timmar om dagen. Mina lärare hade förstått att inläringen av det nya språket för mig och mina kamrater handlade om mycket mer än att bara lära sig ett språk. I själva verket handlade det om livet, livet i det nya landet. Direkt efter att vi avslutat kursen 1986, hade jag och alla andra i min grupp ett arbete att gå till. Arbetsförmedlingen kontaktade

oss och erbjöd oss arbeten som ingen av oss kom på tanken att tacka nej till. För inte heller det handlade på riktigt om ett arbete utan om det nya livet.

Mina första arbetsår var en fascinerande resa i språket. Jag arbetade inom hemtjänsten och den största arbetsuppgiften jag hade då var att lyssna och prata. Jag hade turen att arbeta med en del svenska pensionärer som hade ett rikt språk och som också hade tid och lust att förklara för mig när jag inte förstod. Resan i det svenska språket blev också en resa i mitt eget medvetande. Jag fick plötsligt redskap att uttrycka saker och ting på ett sätt som skilde sig radikalt från uttrycksättet på arabiska. Vissa saker var omöjliga att uttrycka på svenska, medan andra som var omöjliga att uttrycka enkelt på mitt modersmål blev möjliga på det nya språket. Jag måste erkänna att inlärnigen av det svenska språket alltid var en stor glädje för mig.

Glädjen över upptäckterna var dock inte ensam härskare i mitt nya liv med det nya språket. Där rådde också sorgen, förtvivlan och skräcken. Sorgen över alla missförstånd som gjorde känslan av främlingskap allsmäktig. Förtvivlan över att inte kunna leva på riktigt med alla aspekter av det nya språket. Sorgen över att inte kunna skratta åt ett svenskt skämt eller begripa enstaka vardagliga uttryck. Skräcken över att bli stämplad som idiot tio gånger om dagen för att man inte hängt med eller svarat något i stil med goddag yxskaf. Allt detta gjorde att jag blev besatt av det svenska språket. Jag kunde komma på mig själv med att tänka på det nya språkets inre strukturer när jag talade med folk, när jag läste, när jag åt, på bio, på teater, ja till och med i sömnen. Jag kunde skratta över hur min hjärna arbetade självständigt och löste språkliga problem åt mig till och med när jag inte var riktigt medveten om dem eller när jag inte hade gett dem en sekund av min vakna tid.

Allt detta hade jag lämnat bakom mig 1992, när jag träffade invandrarbarnen som jag skulle arbeta med. Mycket av min egen osäkerhet var borta och det tog tid innan allt väcktes till liv igen. Det dröjde innan minnen från min egen tid som språkhandikappad i ett främmande samhälle kom till ytan igen.

Min språklöshet måste ändå ha varit mycket naturligare och lättare för mig att handskas med eftersom jag inte var född här. Jag hade kommit hit som vuxen och hade två andra språk som jag kunde ta till hjälp när jag behövde uttrycka mig eller när jag behövde tänka klart. Nu kom jag i kontakt med barn som inte hade

Rawia Morra. Foto Anders K. Johansson.

ett språk. Jag kom också i kontakt med barn som hade små bitar av flera språk, ibland ända upp till fyra. Men jag kom också, tack och lov, i kontakt med barn som tryggt kunde uttrycka sig på upp till tre språk.

Redan under min första arbetsdag på en av de fem förskolor jag kom att arbeta i samtidigt, upplevde jag något mycket märkligt. En libanesisk flicka som var fem år gammal och som lekte, skrattade och verkade tala en utmärkt svenska, spärrade upp ögonen och frågade mig gång på gång om jag verkligen talade arabiska. Jag försäkrade henne att jag verkligen gjorde det och sjöng en liten libanesisk barnramsa för att visa henne. Flickan skakade instämmande på huvudet och log. I nästa sekund klamrade hon sig fast vid mig, lutade sitt huvud mot mitt och blev alldeles tyst. När jag talade till henne igen svarade hon inte på det jag sade utan satte istället igång och berättade för mig om allt som hon var arg på och allt som gjorde henne ledsen. Det var en märkligt lång monolog

på en barnslig libanesisk-arabiska som hon avslutade genom att trycka mitt bröst en aning bakåt för att kunna stirra mig rakt i ögonen som om hon förväntade sig ett svar. Något svar hade jag inte. Jag kramade om henne och förblev tyst.

Så började min resa med barn som hade arabiska som modersmål men som alla var födda i Sverige. Barn från Irak, Libanon, Algeriet, Tunisien, Libyen, Eritrea, Kurdistan och Syrien. Barn som var svenskar fast inte på riktigt. De bodde i kvarter där svenskar av svensk härkomst var mycket få. Där hörde de ett virrvarr av språk som inte liknade varandra och som för ett barn måste te sig som en absurd symfoni. Saken blev inte mindre komplicerad av att de egna föräldrarna ofta inte använde hela sitt språk när de talade till barnen, eller talade olika språk med dem och växlade till bruten svenska när det hettade till.

En syn som jag aldrig glömmar var en liten pojke som just hade börjat på dagis och var oerhört osäker. En gång blev han slagen, av en äldre flicka, och grät. En svensk förskolelärare kom och bar honom och försökte trösta honom. Pojken tystnade en stund och lyssnade förvånat till förskolelärarens tröstande ord. När han inte förstod något av vad hon sade började han gråta igen och den här gången lät han ännu mera ledsen. När jag då sade ett tröstande ord på arabiska såg han mig i ögonen länge. Det hade han inte ens försökt göra med den svenska förskoleläraren. Här handlar det givetvis inte om någon fördomsfullhet från pojken sida. Han var för liten för det. Hade han förstått ett enda ord av det fröken sade så skulle han förstås ha låtit sig tröstas.

Det tog ett tag innan jag förstod hur mycket språk var och en av barnen hade. Jag lärde mig att se deras kroppsspråk och att lyssna till deras tystnad. Att läsa deras ansiktsuttryck och att acceptera deras rastlöshet. Allt hade sin förklaring. De oförklarliga gråt-attackerna, raseriet, ilskan, ironin, slagsmålen, fnissen, allt var surrogat för något annat. Något som de inte kunde säga med ord.

Det var fascinerande att se hur de barn som hade ett språk kunde ägna sig åt att utveckla andra sidor av sin tankeverksamhet och hur de kunde koncentrera sig på det de höll på med. Utan de överdrivna grimaserna och utan de oförklarliga uppbrotten. De var i allmänhet barn till föräldrar som hade god utbildning, som hade bott i Sverige länge och hade ordnade sociala förhållanden. Det var föräldrar som målmedvetet ägnat sig åt sina barns språkutveckling och lagt ner både den tid och det arbete som behövdes

för det. De språklösa barnen hade däremot föräldrar som själva talade dålig svenska. Föräldrar som hade svåra upplevelser från tiden i hemlandet som de ännu inte bearbetat. Föräldrar som brottades med arbetslöshet, eller hade arbeten som förstärkte deras isolering. Föräldrar med långa sjukdomsperioder eller förtidspensionering.

I början visste jag inte hur jag skulle gå tillväga för att arbeta med så många barn, med så olika förutsättningar och så kort tid till förfogande. Jag hade ofta upp till nitton barn på fem olika arbetsplatser men endast trettio arbetstimmar per vecka, inklusive planering och personalmöten.

Just när jag var på väg att ge upp mina förhoppningar om goda arbetsresultat med en del av barnen, upptäckte jag att många av de nitton barnen var fascinerade av de arabiska bokstäver som jag hade hängt upp i förskolorna på färgglada affischer och med olika motiv. När jag frågade om de ville lära sig dessa ordentligt fick jag ett jubel till svar. Jag hamnade nu i ett dilemma. Jag skulle arbeta med barnen muntligt enligt alla möjliga och omöjliga direktiv och önskemål, som jag fick från kommunen och förskolorna, och jag skulle "göra olika saker" med dem – helst ute.

Istället kom vi att sitta inne den mesta tiden. Vi skrev och undersökte och talade om bokstäverna och skrev igen och kollade i vilka namn de förekom och i vilka ord. Barnen bytte ut det vanliga memoryspelet och gjorde egna kort att spela memory med, kort med arabiska bokstäver på.

Hemspråksundervisning i spanska. Dagis i Årsta. Personerna på bilden har inget samband med artikeln. Foto Ann Eriksson, MIRA.

*Dagis i Knivsta.
Personerna på bilderna
har inget samband med
artikeln. Foto Birgit
Brånvall.*

Barnens enorma intresse för det arabiska alfabetet gjorde att jag fortsatte med det. När de hade lärt sig bokstäverna började vi kombinera olika ljud och stavelser och enkla ord. Utan att veta exakt hur det gått till fann jag att jag fått en stark språklig kontakt med barnen. Bokstäverna hade enbart varit en punkt kring vilken vi kunde bygga hela vårt umgänge och det hade vi gjort. Vi började tala arabiska på allvar med varandra. Först om bokstäverna och sedan om annat. Vårt språk blev en cirkel som växte för varje dag.

Nu dök dock ett problem upp. Barnen kom från olika länder och hade vitt skilda dialekter. Min vilja att utgå från det barnen redan hade, hade lett till att vi utgick från ord och uttryckssätt de ägde plus de klassiska arabiska som vårt arbete med alfabetet tillät. Vi hade därmed skapat ett eget språk där det ingick ord från alla de olika dialekterna bland barnen. Det fungerade utmärkt, men nu var det föräldrarna som kom med invändningar. Jag hade inte svårt att förstå deras argument. Jag visste att jag själv skulle ha blivit förvånad om jag haft ett barn som en dag kommit hem och sagt något på irakisk eller egyptisk dialekt.

Denna verklighet hade dock inte jag skapat. Den hade skapat sig själv. Barnen var sig själva helt enkelt när de talade och jag ville inte börja med att tala om för dem att det inte dög. Jag försökte istället odla det de hade. Något annat hade varit omöjligt att genomföra. Det enda jag kunde göra var att lägga tonvikten på den klassiska arabiska som barnen förr eller senare skulle lära sig för att kunna läsa och skriva.

Under tiden hade den svenska personalen på de olika förskolorna gjort sina erfarenheter av effekten av min närvaro där. De hade också dragit slutsatser men utan att riktigt dela med sig några av sina åsikter till mig. Endast på en av fem förskolor hade jag fullt stöd och förtroende och det var på det stället där problemen var störst. På de andra var det min närvaro som betraktades som det största problemet.

Min närvaro avslöjade sidor hos barnen som den svenska personalen inte visste något om och som de inte heller visste hur de skulle hantera. Närheten mellan mig och barnen, som ofta var språkbetingad, ledde till en slags svartsjuka bland den personal som arbetat länge med barnen och ägnat dem mycket av sin uppmärksamhet och sina känslor. Av någon anledning blev min relation till barnen alltid färgad av det som de hade varit med om hemma. Jag fick till exempel veta att en släkting hade varit och

hälsat på. Jag kunde få höra vad man åt hemma, om någon hade ramlat och vem som var arg på dem. Tydligast återspeglade förhållande till mig förhållande till den egna modern. Om jag nu talade samma språk som hon, varför gjorde jag inte i övrigt som hon? Hur kom det sig att jag drack kaffe utan socker medan mamma mest drack te och med mycket socker i?

Jag vågar påstå att när jag och barnen talade arabiska, ett språk som personalen inte förstod, upplevdes detta som något hotande. Det hände inte sällan att personalen avbröt oss och undrade vad vi pratade om. Varför lekte vi si eller så? Det dröjde inte länge förrän alla möjliga och omöjliga former av sabotage sattes i verket.

Plötsligt var min närvaro där och mina arbetsvillkor underkastade förskolans villkor för dagen. Brist på svensk personal på grund av semester eller sjukdom gjorde mina arbetsvillkor omöjliga, då jag förväntades arbeta med de arabiska barnens språk samtidigt som jag skulle ha hand om svenska barn. Mina fyra timmar per förskola och vecka ansågs ofta utgöra onödigt slöseri med resurserna. Vid varje lunch jag åt på en förskola med barnen, reste sig personalen och gick till sina arbetsuppgifter och frågade om jag inte ville ta hand om disken. Utan att veta hur förvandlades jag till diskerska på fyra av fem förskolor.

När jag protesterade och försökte förklara att detta inte gick i längden kom förskolechefen och förklarade att jag skulle arbeta på förskolans villkor. Om det inte passade mig? Ja, över huvud taget visste man ju inte hur länge mitt jobb skulle finnas kvar. Vid sådana tillfällen tog jag kontakt med hemspråksassistenten, som ordnade möten mellan mig och förskolans ledning och personal men utan att vi någonsin gjorde annat än åstadkom än mindre utrymme för mig att utföra det arbete som jag hade betalt för.

Det förhållande jag hade etablerat till barnen började förstöras utifrån. Plötsligt fick jag meddelanden efter personalmöten som jag inte fått delta i rörande ändringar i mitt arbetsinnehåll. Man förväntade sig till exempel att jag skulle tillbringa mera tid med barnen ute i skogen och på gården. Visserligen förstod den svenska personalen att vi "invandrare var rädda för kyla" men så och så skulle det vara. Jag trodde knappt mina öron vid sådana tillfällen. Jag visste inte hur jag skulle motivera barnen för en runda till i skogen när de just hade kommit därifrån. Inte heller kunde jag förklara för dem varför vi inte fick hålla på med våra bokstäver och våra små bilder och kassetter och varför vi måste

tillbringa eftermiddagen på gården fast de varit där hela förmiddagen.

Barn som skulle vara med mig placerades i annan aktivitet medan jag förväntades övervaka de svenska barnen på gården. Barnen som hela veckan hade haft snickeriet på två meters avstånd fördes till snickeriet just när jag kom in genom dörren. Någon gång lyckades jag följa med någon av pojkarna på de nyss föreslagna aktiviteterna men ofta var det omöjligt. Planerade besök på badhuset fick omplaneras på tio minuters varsel då man meddelade mig att jag inte kunde följa med. Om det inte passade mig? Då behövde jag inte komma dit mera.

Efter ett tag slutade de arabiska barn som stod mig mycket nära att visa något intresse för mig i närvaro av svensk personal. Det var först när de gick ut ur rummet som barnen hoppade upp och hälsade på mig och kramade om mig. Annars ändrade de inte en min och låtsades inte om min existens. Så småningom började några av de större barnen sucka och svära lagom högt så att den svenska personalen kunde höra, så fort jag kom in genom dörren. De höll sig på avstånd så länge vissa av den svenska personalen fanns kvar inom synhåll. De närmade sig först när vi blev ensamma i rummet och kastade sig då över det arabiska alfabetet och de arabiska böckerna.

Värst tyckte den svenska personalen om de arabiska barnsångerna som fanns på kassetter som vi lånade från biblioteket. Ofta var det kassetter med sagor och berättelser som med jämna mellanrum gick över till sång. Barnen hade då för vana att ställa sig upp och dansa till musiken. Vi sådana tillfällen fick de svenska barnen gärna vara med, och de dansade lika glatt som de tunisiska eller de libanesiska barnen. Men då dök någon förskräckt förskolelärare upp och sade åt barnen att sluta hoppa och apa sig. Ironiskt nog befann vi oss alltid i kuddrummet vid sådana tillfällen, där det ju är meningen att barnen ska hoppa.

När jag gjorde personalen uppmärksam på deras fördomar och förmynderi över de föräldrar som hade främmande ursprung rann bägaren över. Man förväntade sig att jag skulle delta i pratet om hur hopplösa invandrarföräldrarna var när det gäller allt mellan himmel och jord. De kunde inte handla kläder åt sina barn för kläderna var för fina, för fula, för tunna eller för tjocka. Enligt den svenska personalen svettades de arabiska barnen mest ibland, och ibland var det de som frös mest. De åt säkert mycket dålig mat

hemma och sov för lite, etc. När jag talade om faran med dessa attityder försökte man förstöra föräldrarnas förtroende för mig på många sätt. När inget lyckades försökte man övertyga de muslimska föräldrarna om att jag var mindre lämpad för arbetet med deras barn för att min klädsel inte passade in i deras hemkultur. Jag skulle bära "mera passande kläder", för att kunna undervisa arabiska barn för jag var ju arab. Att den svenska personalen var lätt klädd kunde inte skada. Det var ju jag som var "muslim". Jag försökte ta reda på vad man menade med "mera passande kläder" men lyckades aldrig med det. Jag bar till exempel aldrig korta byxor eller för korta kjolar eller genomskinliga kläder över huvudet på arbetet. När det var dags att förlänga anställningstiden hos kommunen kunde jag inte förmå mig att skriva på. Jag valde arbetslösheten.

Jag är ändå mycket tacksam över den tid jag arbetade med de arabiska barnen. Jag tror att jag lärde mig lika mycket som jag lärde ut. Jag förstod hur livsnödvändigt det är att äga ett språk. Jag upptäckte hur mycket jag hade fjärrmat mig från mitt arabiska språk. Jag kom på att jag själv hade tappat en del av det språk som var mitt modersmål. Detta tror jag var den främsta anledningen till att jag började studera arabiska på universitetet.

Jag kom till kursen i arabiska med stor sorg. Dels hade jag förstått att jag var mycket mera arab och muslim än jag hade anat och att jag inte ägnat min identitetsutveckling tillräckligt mycket tid och kraft, dels hade jag förstått att jag hade varit blind för den konflikt det innebar att vara en palestinsk-svenska. Konflikten hade alltid funnits där, insåg jag, men jag hade aldrig varit villig att se den. För mig hade det från början varit självklart att jag var palestinska och svenska. Det hade aldrig varit svårt innan jag arbetade som hemspråkslärare. Konflikten fanns inte hos mig. Den fanns bland svenskarna, både hos individer och hos institutioner som den svenska förskolan. Detta, underligt nog, förstärkte mitt behov att studera arabisk litteratur, historia och språk för att bättre klara av att leva som palestinsk-svenska.

Konflikten i de förskolor jag arbetade i handlade inte om mig utan om den andra generationens invandrare, de nya svenskarna. Vanliga hederliga svenska förskolelärare och barnskötare ville inte förstå hur viktigt det är för ett irakiskt barn att få vara irakiskt och hur viktigt det är för ett libanesiskt barn att få vara libanesiskt i ett Sverige med många ghetton, där de egna föräldrarna inte

tillåts att känna sig som svenskar och leva ett svenskt liv i Sverige. Arbetslösheten och den sociala isoleringen i det nya landet gör libanesen mycket mera libanesisk än han någonsin varit i Libanon och gör algeriern mycket mera algerier än han någonsin drömde om att vara i sitt hemland. Den egna kulturen blir en livlina i en omgivning som inte öppnar sina dörrar för dem som är olika, och som bara framhäver och understryker det som uppfattas som konstigt, opassande och fult. Andra generationens invandrare har i massmedia ofta figurerat som bråkmakare och värstingar. Varför somliga är bråkmakare och värstingar är det inte många som frågar sig. Jag tror att ett svar är att dessa ungdomar inte kan tala, inte kan uttrycka sig och inte får vara det de är utan att behöva skämmas över det.

Någonstans tänkte den svenska personalen på de arbetsplatser som jag arbetade i, medvetet eller omedvetet, att nej, tro inte att vi ska tillåta att det blir araber av dessa barn. Araber som inte ens kan tala svenska och som inte ens kan köpa användbara kläder åt sina barn.

Jag har aldrig varit så lättad över något som att jag tog steget att säga upp mig från arbetet där. Jag sade vad jag tyckte och valde arbetslösheten framför att bli delaktig i en bisarr komedi.

Jag är inte omedveten om den roll som politiken spelar i detta sammanhang. Under den borgerliga regeringens tid var frågan om hemspråksundervisningens berättigande på tapeten var och varannan vecka. Ofta tyckte jag att de borgerliga partierna ville skylla hela statsskulden på hemspråksundervisningen. Och ofta sades det att man inte förstod varför svenska barn skulle undervisas i arabiska eller spanska. Man hade inte förstått att dessa barn aldrig tillåtits bli svenska och att det avgörande beviset för detta var att dessa barn oftast inte talar svenska. De enda som känner till dessa barns villkor är lärarna som arbetar i de nya ghettona. Det är dessa som bör få komma till tals i fortsättningen och i mindre utsträckning de politiker som skickar sina barn till dyra privatskolor, eller som själva har fått gå i sådana.

Själv ser jag med fasa på utvecklingen inom det svenska skolsystemet. Snart har invandrarföräldrarna två alternativ. Det första är att skicka sina barn till den kommunala skolan. Där riskerar de att aldrig få lära sig svenska på grund av att kunskaperna inom det egna modersmålet inte tas tillvara och utvecklas. Det andra är att skicka sina barn till den nya typen av privatskolor som ofta har en

snäv religiös och etnisk prägel. Förr i tiden handlade det om katolska och judiska skolor. Snart får vi sikhskolor, buddhistiska skolor, sunnimuslimska och shiamuslimska skolor på samma sätt som vi har Livets ord-skolor.

Jag är en troende människa och har aldrig haft något emot religionen. Jag tror också på barnens rätt till att växa upp i det mångkulturella samhälle som Sverige är idag. Jag har inget emot religionsundervisning i privata skolor vid sidan om den vanliga kommunala skolan. Däremot har jag mycket emot att man isolerar barnen i små kulturella öar där de inte kan träffas och lära känna varandra på ett naturligt sätt. När ska det judiska barnet få träffa det sunnimuslimska? När ska det svenska, kristna barnet träffa det shiamuslimska? När ska det shiamuslimska barnet träffa det sunnimuslimska? I något slagsmål på tunnelbanan med skjutvapen och knivar inblandade, medan vi andra sitter i våra soffor och förskräckta tittar på tevebilderna, och undrar vad det är för fel på dagens ungdomar? Kanske borde vi börja undra vad det är för fel på oss vuxna.

Personerna på bilden har inget samband med artikeln. Dags i Malmö. Foto Tommy Olofsson, MIRA.

